

MARUŠA BROZOVIČ

Sv. Efrem Sirski: Nihče ne ve, Gospod, kako klicáti tvojo mater^{*}

*Nihče ne ve, Gospod, kako klicáti
tvojo mater. Naj jo kličemo devica,
čepprav je rodila, ali poročena,
čepprav nihče je ni spoznal? In če pri tvoji materi tega
ni mogoče doumeti, kdo lahko doumeti upa tvoje?*

*Ona edina je namreč tvoja mati
in tvoja sestra z vsemi. Postala ti je mati,
postala ti je sestra, bila ti tudi je nevesta
z vsemi čistimi. Z vsem
si jo, lepota svoje matere, okrásil.
(Himna o Gospodovem rojstvu 11, 1-2.)¹*

Sv. Efrem Sirski (ok. 306–373) svojo teologijo, preiskovanje Boga in razmišljanje o njem, ubeseduje v poeziji, česar današnji čas ni vaje. Njegove hvalnice in eksegetska besedila so bogata z nasprotji, simboli, primerami. Marija zanj, tako kot njen Sin, ostaja človeku nedoumljiva skrivnost, vredna velikega čudenja in občudovanja, nežne pozornosti in slavljenja. Marija je v svoji ponižni drži dékle vzor za slehernega vernika, ki se iskreno želi približati Bogu; hkrati pa postavljena nad vsakega, saj je bila edina izvoljena, da se je v njej učlovečil čudež Božjega rojstva.

Efrem sramežljivo postavlja vprašanja o Bogorodici, polni paradoksov. Njegov pristop k razumevanju si lahko predstavljamo kot krog: v središču je predmet razmisleka/zrenja, v našem primeru Marija (ki pa je pravzaprav le vodnica do pravega središča in nikakor ne boginja ali bistveno vprašanje samo na sebi), na krožnici pa resnice o središču kroga – vse trditve so resnične, tudi če stojijo na nasprotnih koncih premera. Efrem teh točk, resnic, ne dokazuje, ampak jih hvali, časti, občuduje, kontemplira (Brock 2003,9–18).

Marijin odnos s Sinom presega človeške zakonitosti v družini – Marija je Jezusova mati in hči, sestra in nevesta, dekla. Hkrati Efrem premišljuje odnos med Marijo in Staro zavezo, Marijo in Cerkvijo, Marijo in vsakim kristjanom. Tako poglobljanje je mogoče s simboli, ki jih uporablja (*râzé*), kjer je vidni simbol samo vrh ledene gore, ki v sebi nosi večpomenskost in pravzaprav nikoli ni dokončno razložen, viden, razumljen. Tako tudi Marija in njeno skrivnostno devištvo, materinstvo, sestrstvo ne bo nikoli v polnosti doumeto, saj Efrem odkriva vedno nove pomene, povezave in simbole (Brock 2003, 9–18).

Mogoče je prav tak pristop do presežnega in svetega tisto, kar Efremovo poezijo in pridige dela nadčasovne; kot je nagovarjal prve sirske skupnosti v krajih delovanja in ostal vpet v bizantinsko bogoslužje, nagovarja danes bralce v sodobnih jezikih; od teološke brezodnosne razprave vodi misli k molitvi in nagovarjanju Svetega.

Sv. Efrem je iskren Marijin častilec – ona navdihuje in vodi spočetje umetniške besede, sorodno, kot je sama deviško spočela Odrešenika. Na simbolni ravni je tudi poezija rojstvo Besede (Sch 459, 20). V himnah o Gospodovem rojstvu ima Marija eminentno mesto: iz njenih ust prihajajo hvalnice Novorojenemu, nežne in občudujoče. Ni pa edina ženska, ki ji pesnik pušča prostor in v usta polaga besede svojih hvalnic; za njegove pesnitve je značilna obilna uporaba ženskih likov ter zanimanje in občutek za žensko v Bibliji. Da tak odnos ni le navidezen, nam potrjuje izbira izvajalca himn: pisane so bile za ženski zbor.

Naj jo kličemo devica, čeprav je rodila, ali poročena, čeprav nihče je ni spoznal?

*Čudež je tvoja mati: Gospod je vanjo šel
in postal suženj. Vstopil On je, ki je
Beseda,
in v njej umolknil. Grom je vanjo vstopil
in ni dal glasu od sebe. Vstopil je pastir
vsega
in postal v njej jagnje, blejajoče ob izhodu.
(Himna o rojstvu 11,6.)¹*

Marijino materinstvo presega človeško razumevanje – ona, človeška žena, je v sebi nosila in rodila Boga. Njeno nosečnost sv. Efrem opisuje s simboli iz Svetega pisma in liturgije. Imenuje jo kraljeva palača, tabernakelj, tempelj, goreči grm, kočija Ezekielovega videnja, ladja z zakladom, skala v puščavi, grm, kjer se ujame jagnje za Izakovo daritev, trta, drevo življenja ... (Brock 1994, 10–11). Marijin trebuh je prvi kraj spusta Boga k človeku. Je prva maternica, v kateri se rojeva Sin. Je predpoda, priprava na naslednji rojstvu – krst v Jordanu in spust v šool. To so prostori odrešenja, kjer se Božji Sin spušča v človeško ranljivost, grešnost in smrtnost, da bi ga poveličal, posinovil, odrešil in zopet odel v oblačilo slave ter postavil v nebesa. Kajti s tem, ko je prebival v Mariji, je, po sv. Efremu, Marijo na poseben način ponovno rodil v krstu – njeno prvo rojstvo je človeško, drugo za božje življenje; tako se človek bliža in dviguje k Bogu po njegovi milosti. Obratno pa se je Kristus najprej rodil iz Očeta in nato doživel svoje drugo rojstvo iz človeške matere Marije. Tako se Bog spušča k človeku in vstopa v njegovo življenje (Brock 1999, 100).

*Sin Najvišjega je prišel in prebival v meni
in jaz sem postala njegova mati.
Ko sem jaz rodila Njega – v njegovem
drugem
rojstvu – tako je tudi On mene drugič
prerodil.*

*On je nosil oblačilo svoje matere – njeno telo,
jaz sem bila odeta v njegovo slavo.
(Himne o Gospodovem rojstvu 16, 11.)⁵*

Efrem se čudi nad skrivnostjo Božje izbire, možnostjo, da je Marija lahko rodila Boga (Gambero 1999, 111–112). Božje materinstvo je mogoče samo po Božji volji in Marijini odprtosti zanjo.

*Če te je lahko nosila, je bilo zato, ker
ublažil si,
o velika gora, svojo težo. Če te je hranila,
je bilo zato, ker si bil lačen. Če ti je dajala
piti,*

je bilo zato, ker si hotel biti žejen. Če te je ljubkovala,
o žerjavica usmiljenja, je vendarle
obvarovala svoja prsa.
(Himne o Gospodovem rojstvu 11, 5.)¹

Efrem v Diatesaronu (XI,10) razlaga odlomek iz Lukovega evangelija 11,27–28 (*»Blagor telesu, ki te je nosilo, in prsim, ki so te dojile!«* - *»Še bolj blagor tistim, ki Božjo besedo poslušajo in se po njej ravna»*) ne kot zavrnitev matere, temveč poudarek njene lepote in izročitev častilcem, pri katerih bo večno ostala cenjena tudi zaradi njegove ljubezni do nje (Sch 121,201).

Gospod se je spustil k človeku, da bi ga poveljčal in ga vrnil v nebeško slavo, ki sta jo prva starša zapustila po lastni napaki. Sv. Efrem uporablja kontrastna nasprotja med prvo materjo Evo in novo materjo Marijo: nasprotje med svetlobo in temo, smrtjo in življenjem, dobrim, ki premaguje zlo, med ženo in možem (Gambero 1999, 116). Na nasprotna pola postavlja Evino neposlušnost, ki je vir smrti, in Marijino poslušnost, ki je vir odrešenja. Eva naivno verjame kači, katere besede bi bilo treba preveriti, Marija pa sprašuje celo angela, ki prihaja od Kristusa, ki mu moramo zaupati. Eva je postala mati naše bede, Marija zaklad naše sreče (Špelič 2014). Eva je arhetip Marije, kot je Adam arhetip Kristusa – prvi človek in novi človek; prva žena in nova žena (Brock 1999, 31–34). Efremu enostavno vzporejanje ni dovolj in dalje povezuje Kristusovo deviško rojstvo iz Marije z deviškim rojstvom Adama iz zemlje ali Eve iz Adama.

Kakor je bila na začetku Eva rojena iz Adama brez telesne združitve, tako je z Jožefom in Marijo, devico, njegovo ženo. Eva je rodila ubijalca Kajna, Marija Poživitelja. Eva je rodila tistega, ki je prelil bratovo kri, Marija pa tistega, katerega kri so prelili njegovi bratje. Po Evi je prišel na svet tisti, ki je blodil in begal zaradi prekletstva zemlje, po Mariji pa tisti, ki je prekletstvo vzel nase in ga pribil na križ. Deviško spočetje nas uči, da je tisti, ki je brez telesne združitve porodil Adama

iz deviške zemlje, brez telesne združitve oblikoval tudi drugega Adama v naročju Device. Prvi Adam se je vrnil v naročje svoje matere [zemlje], drugi Adam, ki se ni vrnil v naročje zemlje, pa je tega, ki je bil pokopan v naročje svoje matere, potegnil ven. (Diatesaron II,2; Sch 121, 66.)

Simboli, ki jih uporablja sv. Efrem, so vzeti iz vsakemu poslušalcu znanega življenja – pri Evi in Mariji izpostavlja uho in oko. Po ušesu Eve je vstopila smrt, zato je življenje vstopilo po Marijinem ušesu. Zaradi lesa drevesa se je človek zadolžil, zato je prišel Gospod in odpravil dolg po lesu križa. (Diatesaron XX,32; Sch 121, 366.)

Marija res predstavlja nasprotje Evini naivnosti, vendar hkrati skupaj predstavljata en obraz Žene – po njima so vse ženske njune sestre (Sch 459, 16). Marija je solidarna z Evo, s tem pa tudi z vsemi ženami Stare zaveze in vsemi ubogimi v Bogu, kar izpove v hvalnici Lukovega evangelija (Sch 459, 16). Eva in Marija sta dve očesi sveta:

Glej, dve očesi svet ima v sebi:
levo oko, slepo, je Eva,
desno je svetlo, Marija.
Prek očesa, ki je otemnelo, je ves svet
potemnel,
in ljudje so tavalili in menili, da je bog
sleherni kamen,
ob katerega so se spotaknili; zmoto so
imenovali resnica.
A ko je bil razsvetljen z drugim očesom in
lučjo iz nebes,
ki je v njegovi notranjosti prebivala, je bilo
spravljeno znova človeštvo.
Ljudje so videli, da jim spotik uničeval je
življenje.
(Himna o Cerкви 37, 5-7.)¹

Marijino oko je shaphya, kar prevajamo kot jasno, čisto, prosojno, in je običajno lastnost srca (Brock 1999, 77–80). Ker je Marija prosojna za Boga, se lahko On naseli vanjo.

Luč se je naselila v Mariji kakor v očesu,
um ji je zgladila in zjasnila ji misli,
duha ji očistila in devištvu dala sijaj.
(Himna o Cerкви 36, 2.)¹

Deviško spočetje je edinstven čudež, možno samo zato, ker se je rodil Bog (Gambero 1999, 113–114). Sv. Efrem vidi potrditev devišstva v Jezusovem vstajenju – kot je bil Jezus skrit v Marijini maternici in bil rojen na svet, je bil skrit v grobu.

*Bilo je aprila, ko se je naš Gospod spustil iz višin,
ko ga je sprejela Marija. Bilo je aprila
ko je vstal od mrtvih in se dvignil, da ga je Marija videla.
Čutila je njegovo spuščanje: prva, ki je videla njegovo prikazen!
Glej v višino ali globočino: naj bo v slavo Marije!
Srečni april! Videl si spočetje svojega Gospoda, njegovo smrt in vstajenje!
(Himna o vstajenju 4,13; Sch 502, 314.)*

Poet sicer Marijo Magdaleno, ki išče Gospoda v grobu, zamenja z njegovo materjo, vendar je pomembna tudi simbolika imena. Etimologijo imena *Mariâm* izvaja iz *rawmâ*, kar pomeni 'višava', tudi 'vzvišenost, plemenitost'. (Sch502, 314.)

V Svetem pismu Marija nastopa le redko, a v ključnih trenutkih – ob spočetju, rojstvu, prvem čudežu, smrti. Efrem Marijino vlogo v Kani Galilejski izkoristi za razlago njene deviškosti v primerjavi s čudežnim spremenjenjem vode v vino.

Vodo je spremenil v vino, da bi pokazal, kako je bilo uresničeno njegovo rojstvo. Naročil je, naj mu prinese šest vrčev, da bi pričeval o edinstveni devici, ki ga je rodila. Vrči so v nasprotju z običajno rabo držali novo vino; ta čudež se ni nikoli ponovil. Tako je devica spočela in svetu rodila Emanuela, kar se ne bo več ponovilo. Rojstvo iz vrčev spreminja majhnost v veličino in stiskaštvo v izobilje, izvirsko vodo v sladko vino. V Mariji nasprotno veličina in slava božanstva preusmerita svoj pogled k ranljivemu in neznanemu. Vrči so služili za judovsko očiščevanje: naš Gospod tukaj predružači nauk, da bi pokazal, da je prišel po volji in zakonih prerokov, vendar da bi spremenil njihovo učenje,

kot je voda postala vino. (Diatesaron V,7; Sch 121, 110.)

Sv. Efrem v razlagi evangelija pri odlomku o Kristusovem rojstvu po Mateju izpostavi evangelistov poudarek, da je bila noseča od Svetega Duha, da bi preprečil pogansko razumevanje deviškega rojstva. Pri Jezusovem spočetju ni prišlo do telesne združitve, vanjo ni bilo vsajeno seme moškega, ampak seme Božje besede.

*Zate sem zemlja in ti si kmetovalec,
vsej vame svoj glas,
ti, ki seješ samega sebe
v naročju svoje matere.
(Himne o Gospodovem rojstvu 15, 1.)³*

Beseda je spočeta skozi uho. Sveti Duh jo vsadi v Marijo, in ta jo rodi. To skrivnost podoživljamo pri evharistiji: Sveti Duh živi v evharistiji, iz nje se v obhajilu rojeva beseda (Brock 1994, 11; Brock 1999, 121). Tako lahko vsak dan znova sledimo Marijinemu zgledu in sodelujemo pri Utelešenju.

Zemlja je Marijino telo, je tempelj, kjer je bilo vsejano seme. Poglej angela, ki pride, da bi posejal to seme v Marijino uho. Jasno je, da začne saditi že, ko izreče besede: »Pozdravljena, obdarjena z milostjo!« Elizabeta utrdi te besede, ko ponovi: »Blagoslovljena med ženami«, kar tudi potrdi, da če smo bili po prvi materi v nemi-losti, nam druga mati prinaša ime blagoslova. (Diatesaron IV, 15; Sch 121, 102.)

Postala ti je mati, postala ti je sestra, bila ti tudi je nevesta z vsemi čistimi

Prepoznavanje Marije–Cerkve–Neveste začnimo s tipologijo Marija–izvoljeno ljudstvo. Efrem v razlagi evangelijev na mestu Jn 6,14 kaže na podobnost med Mojzesom in Jezusom – »Ta je resnični prerok, ki mora priti na svet,« ki jo razširi z že omenjeno vzporednico ljubljeneza Izraela in izbrane Marije.

Izšel je iz morja, pojavil se je v oblaku, osvobodil je svojo Cerkev obrezovanja; Jozueta, Nunovega sina, je zamenjal z Janezom, ki je bil deviški, in njemu izročil Marijo, svojo Cerkev, kakor je Mojzes izročil svoje ljudstvo Jozuetu. (Diatesaron XII, 5; Sch 121, 216.)

Marija torej lahko simbolizira Cerkev. Njeno čisto spočetje je novo rojstvo v krstu, nebeško življenje, ki ga z zakramentom prejmemo tudi vsi verniki. Tako se rojeva Cerkev; tako starši rojevajo svoje brate in sestre, kot je Kristus rodil svojo mater-sestro z bivanjem pod njenim srcem. Marija je prva oblečena v oblačilo slave (Brock 1999, 100), bleščečo lepoto, ki ga je, izgubljeno, pridobila po krstu.

*Bila je tam Marija, nje videl tam sem
čisto spočetje. Postalo je Cerkev
in znotraj nje Sin; oblak je podoba
nje, ki Ga je nosila. In nebesa skrivnost,
iz katere je sijala bleščeča lepota.
(Himne o veri 81, 4.)²*

Stična točka analogije Marija-Cerkev je tudi v njuni iščočni in iskreni želji videti Kristusa in ga prepoznavati. Obe zagotavljata, da živi v evharistiji (Gambero 1999, 115). Da žari v Ognju in Duhu in poživlja vernike po skrivnostni navzočnosti v zakramentih.

*Ogenj in Duh sta v naročju nje, ki te je
nosila,
Ogenj in Duh sta v reki, v kateri si bil
krščen.
Ogenj in Duh sta v našem krstu,
in v Kruhu in v Kelihu sta Ogenj in Sveti
Duh.
(Himne o veri 10, 17.)⁵*

Živi Kruh je bil rojen iz Device Marije in živi naprej v zakramentu evharistije. V naslednji himni sv. Efrem poudari dobroto in mir, ki izhajata iz Kruha v nasprotju s človeškim kruhom, ki smo ga deležni po Evini zaslugi. Tipologijo Eva-Marija torej srečamo še na evharističnem, zakramentalnem nivoju. Eva sicer je kriva, da jemo kruh bolečine, vendar nam je Marija dala Kruh počitka, ki odrešuje vse otroke prve matere.

*Tu je Kruh počitka,
ki nam ga je dala Marija
namesto kruha bolečine,
ki je nekoč prišel po Evi.
(Himne o opresnikih 6,7; Sch 502, 84.)*

O treh maternicah, kjer se rojeva Kristus v spustu k človeku, smo že govorili. Naj dodamo le še kitico himne z evharistično simboliko. Marijo simbolizira žejna zemlja, na katero prši roso in živi dež – blagoslov in vero, ki bo vase prejela zrno odrešenja. Takó vsejano seme je simbol deviškega spočetja, ki pa je le začetek Kristusove poti. Pade namreč še globlje, v sam šeol, kjer bo seme umrlo, da bo obrodilo žito in bo postalo kruh, ki odrešuje s svojo žrtvijo. Ta živi kruh obhajamo vsak dan, ne bi pa nam bil dan, če Marija ne bi bila deviško rodovitna.

*Pršil je roso in živi dež
na Marijo, žejno zemljo.
Kot pšenično zrno je padel v šeol
in se kot snop in živi kruh vzdignil.
Blagoslovljena njegova daritev.
(Himna o vstajenju 1,3.)¹*

V pesništvu sv. Efrema ne srečujemo enoznačnih simbolov, tako tudi odnos med Marijo in Cerkvijo ne bo samo relacija označevalec-označeno, temveč bosta v prepletenem dialogu prehajanja z ene ravnine na drugo. Zato bo Marija lahko s Cerkvijo solidarna in bo z njo po evharistiji molila k Učlovečenemu. Njene prsi so namreč skoncentrirane na Pristonost, na Svetega in po njegovem učlovečenju je tudi sama udeležena v zakramentih (Sch459, 17).

*Blagor tvojemu bivališču, v katerem je bil
razlomljen kruh, ki je prišel iz blagoslovljenega
snopa. V tebi je bil iztisnjen grozd, ki je prišel iz
Marije, čaše odrešenja. (Govekar 2011, 71.)*

Marija predstavlja paradigmo idealnega odnosa med posameznikom in Bogom. Zato je nevesta; je edina, katere telo je bila resnična 'poročna soba' – kraj srečanja med posameznikovo dušo in Bogom (Brock 1999, 145–146). Efrem je prvi, ki Marijo imenuje nevesta (Gambero 1999, 117). S tem poimenovanjem nam jo približa, da bi vsak, ki se želi srečati z Gospodom na nebeški svatbi, sledil njeni poti prepuščanja božji volji in čaščenju. Dodatno družinsko razmerje sicer zaplete razmišljanje o tem, kdo je Marija, a zelo

ustreza apofatičnemu odnosu do nje, kot ga goji sv. Efrem.

*Resnično sem tvoja sestra, iz hiše Davida,
ki nam je drugi oče. Tudi mati sem,
zaradi tvojega spočetja. Nevesta,
po tvoji vzdržnosti. Dékla in hči
po krvi in vodi, jaz, po tebi odrešena in
krščena.
(Himna o rojstvu 16, 10; SCh 459, 207.)*

Marija je torej zgled slehernemu verniku. Kaže nam pravi religiozni pristop, čaščenje (SCh 459, 19). Marija je občudovala, pravijo, njegovo rojstvo in spočetje ... njeno občudovanje je prepričalo dvomljivce (Dietersaron II, 17; SCh 121, 75). Sv. Efrem zvesto sledi njenemu zgledu, saj Boga in njegovo Veličastvo, vključno z njegovo materjo, občuduje, časti in slavi.

Ker pa je Marija Božja Mati, si za zaključek preberimo, kaj ji je v usta položil sv. Efrem – kako doživlja svojega Očeta, Sina, Brata, Ženina in Gospoda.

*»Nosilo me je dete, ki ga nosim,«
dejala je Marija, »svojo je perut spustilo
in me vzelo in med krila posadilo
in kvišku v zrak zletelo in mi priznalo:
to bodo višine in globine tvojega sina.«
(Himna o Gospodovem rojstvu 17,1.)¹*

LITERATURA

Benedikt XVI. 2007. *Sveti Efrem Sirski*. http://oddaje.ognjisce.si/media/blogs/ocetjevveri/2014_besedila/16_kateheza.EFR.BenediktXVI.pdf [8. 7. 2015].

Brock, Sebastian. 1994. *Bride of Light. Hymns on Mary from the Syriac Churches*. Kottayam: St. Ephrem Ecumenical Research Institute.

Brock, Sebastian. 1999. *L'occhiod luminoso. La visione spirituale di sant'Efrem*. Rim: Lipa.

Ephraem: celui qui parlait la langue de Jésus. *Connaissance des Pères de l'Église*. 1987. Št. 26.

Ephraem Syrus. 1966. *Commentaire sur l'Évangile concordant ou Diatessaron*. Traduit du syriaque et de l'arménien. Paris: Cerf. SCh 121.

Ephraem Syrus. 1968. *Hymnes sur le Paradis*. Paris: Cerf. SCh 137.

Ephraem Syrus. 2001. *Hymnes sur la nativité*. Paris: Cerf. SCh 459.

Ephraem Syrus. 2006. *Hymnes pascales*. Paris: Cerf. SCh 502.

Ephraem Syrus. 1995. *Célébrons la Pâque: hymnes sur les Azymes, sur la Crucifixion, sur la Résurrection*. Paris: Migne, Brépols.

Gambero, Luigi. 1999. *Mary and the Fathers of the Church. The Blessed Virgin Mary in Patristic Thought*. 108–119. San Francisco: Ignatius Press.

McKinnon, James ur. 1993. *Music in early Christian literature*. Cambridge: Cambridge University Press. 92–95.

Schaff, Philip, Henry Wace, ur. 1999. *Gregory the Great, Ephraim Syrus, Aphrahat*. Peabody: Hendrickson. <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf213.pdf> [8. 7. 2015]. 264–584.

Špelič, Miran. 2014. 16. oddaja: Efrem Sirski gleda Evo in Marijo hkrati. *Naši očetje v veri*. <http://oddaje.ognjisce.si/ocetjevveri/2014/05/14/16-oddaja-efrem-sirski-gleda-evo-in-marijo-hkrati> [8. 7. 2015].

PREVODI HIMN IN RAZLAGE EVANGELIJA V SLOVENŠČINO: [SCh = SourcesChrésiennes; prevod avtorice]

¹Efrem Sirski. 2012. *Izbrane himne*. Alen Širca, ur. Ljubljana: KUD Logos.

²Efrem Sirski. 2011. Himne o veri 81–82. *Logos: mednarodna večjezična revija za kulturo in duhovnost*. Ljubljana: KUD Logos. <http://kud-logos.si/2011/04/11/himne-o-veri-81-82/> [8. 7. 2015]

³Govekar, Nataša. 2009. *Božič z mozaiki* p. M. I. Rupnika in ateljeja Centra Aletti. Rim: Lipa.

⁴Govekar, Nataša. 2011. *Božja Mati Marija v umetnosti* p. Marka Ivana Rupnika in ateljeja Centra Aletti. Koper: Ognjišče.

⁵Rupnik, Marko Ivan. 2009. *Mozaiki Božje Matere*. Rim: Lipa.

Brock, Sebastian. 2003. *Teologija skozi poezijo: primer sv. Efrema*. *Tretji dan* 32, št. 1: 9–18.

Brock, Sebastian. 2009. *Marija v sirskem izročilu. Mozaiki Božje Matere*. Rim: Lipa. 28–36.

Efrem Sirski. 2000. *Molitev Bogorodici*. *Tretji dan* 29, št. 4: 23.

Efrem Sirski. 2002. *Hvalnice Vstajenju*, št. 1. *Tretji dan* 31, št. 3: 15–19.

Leskovar Matej, prev. *Molitve in razmišljanja o Mariji sv. Efrema in sv. Ambroža. Communio Kristjanova obzorja: mednarodna katoliška revija*. Št. 48 (1997), 146–150.

* Članek je nastal v okviru doktorskega študija na temo Svetopisemske in ljudske osnove ter literarne oblike motiva Marije v slovenskem pesništvu med vojnami, ki poteka pod mentorstvom izr. prof. dr. Irene Avsenik Nabergoj na TEOFUL.